Privatizáció fenyegeti a legnagyobb magyar kutatóhálózatot

Az Akadémiai Dolgozók Fórumának nyilatkozata

Az elmúlt néhány nap fejleménye, hogy a magyar kormány az MTA egykori kutatóhálózatát gyakorlatilag az egyetemi átalakulásokból ismert közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványok (KEKVA) mintájára privatizálná. A véleményezés alatt álló törvénytervezet a jelenlegi kutatóintézetek megszüntetését tartalmazza, és a kutatóhálózat ma még ismeretlen tervek szerinti szervezeti átalakítását vetíti előre.

A magyar kormány és a kutatóhálózatot felügyelő HUN-REN Központ azt állítja, hogy a kutatókkal és a kutatóhelyek vezetőivel egyetértésben történik az átalakítás. A valóság ezzel szemben az, hogy a kutatóhálózat közel 700 dolgozója szavazott az ADF és a TDDSZ aláírásgyűjtésén az átalakítás ellen. Az új szervezeti struktúra ugyanis átláthatatlan, és nem tartalmaz garanciákat a munkavállalók számára, az új rendszer pedig privatizálná az Akadémia közvagyonát.

A törvényjavaslat megszüntetné az összes eddig kutatóközpontot és intézetet (köztük akár száz éve fennálló nemzeti intézményeket is), de nem szerepel benne egyetlen új intézet alapítása sem. A törvénytervezet szerint a munkáltatói jogok gyakorlása tekintetében és minden más módon az összes kutató és más munkavállaló közvetlenül a kormány által politikai alapon kinevezett elnöktől és vezérigazgatótól függne.

Az új törvény mellé a kormány szóbeli megállapodás alapján tőkeinjekciót ígért a HUN-REN-nek – ahogyan hasonló ígéreteket tett az elmúlt években a „modellváltásra" rávett egyetemek esetében is, amelyek azonban gyakorlatilag nem valósultak meg. Az Európai Unió közben szankcionálja a KEKVA formában működtetett egyetemeket, megvonva az EU-s támogatási lehetőségeket. Az átalakuló kutatóhálózatnak ugyanilyen szankciókkal kellene szembenéznie a mostani törvénytervezet alapján, mivel a felvázolt működési forma analóg a KEKVA rendszerrel. Noha nem alapítványnak nevezik, a felépítés és a működési jellegzetességek azonosak. Ezáltal a kutatóhálózatban feudális rendszer jönne létre, amelyben sem az MTA, sem más magyar tudományos intézmény, sem a a kutatóhálózatban dolgozók nem kapnának semmilyen szerepet.

A tervezet az államháztartás szinte valamennyi szabálya alól kivenné a létrehozandó új szervezetet, amit így a korrupció melegágyává változtatna. Az új szervezet nem tartozna elszámolni magánvagyonával, és mentességet élvezne a közérdekű adatok megismertetésének kötelezettsége alól.

A törvénytervezet számos további meghatározatlan elemet is tartalmaz, és lényegi döntéseket hagy a később megalkotandó alapító okiratra, amelyet már nem az Országgyűlés fogadna el. Ezt a törvénytervezetet nem szabad beterjeszteni és elfogadni, mert súlyos kockázatokat rejt, veszélyezteti az akadémiai autonómiát, semmibe veszi a szubszidiaritás elvét, és autokratikus konglomerátummá alakítaná a kutatóhálózatot.

Az Akadémiai Dolgozók Fóruma, mint minden eddigi állásfoglalásában, továbbra is kitart követelései mellett:

- autonóm kutatóhálózat, érdemleges dolgozói közreműködés a döntésekben
- a kutatóhálózat egységének fenntartása

- a rendszerszintű központosítási tervek elvetése
- a kutatóhálózat helye a jövőre 200 éves Magyar Tudományos Akadémiánál van.

Minderre tekintettel követeljük, hogy a kutatóhálózat szétverését célzó javaslatot ne nyújtsák be az Országgyűlésnek.

Részletes elemzésünk a törvénytervezet egyes vonásairól az alábbiakban olvasható.

Általános észrevételek

- A tervezet homályos, ellentmondásos és kutatásellenes.
- Az új törvény mintegy fele azonos a KEKVA törvénnyel, az átfedések egyértelműek.
- A törvény közpénzből magánvagyont képez.
- A kutatóhálózat dolgozóival érdemi egyeztetés nem történt a tervezet benyújtásáról és az őket érintő döntésről, szemben az erről szóló hivatalos kommunikációval. A véleményezésre adott határidők megalázóak és betarthatatlanok.
- Ezzel a törvénnyel megszűnik a kutatás szabadsága Magyarországon. A törvény lényegében befejezi a kutatási intézethálózat szétverését, amely a kutatóhálózat MTA-tól való elcsatolásával kezdődött, az egyetemek „privatizációjával" folytatódott, és most a megmaradt kutatóhálózat „kekvásításával" zárul, keretbe foglalva a magyar akadémia szabadság bukását.

1. Az új szervezeti forma lényegében KEKVA, csak más néven

A KEKVA törvényhez hasonlóan úgynevezett „sajátos jogállású" szervezet jönne létre, amely lényegében közfeladatot és közvagyont privatizál (a közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványok mintájára). A törvénytervezet szó szerint a KEKVA törvény logikáján haladva úgy rendelkezik, hogy a HUN-REN-re „e törvény eltérő rendelkezése hiányában az alapítványokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni" (2. § (2)). Ezzel egy alapító okirat szerinti magánalapítvány jellegű szervezet jön létre. Az állam tehát közfeladatai ellátására nem közalapítványt, nem egyéb MTA-szerű köztestületet vagy szakmai-közjogi szervet hoz létre, hanem közhasznú jogállású civil szervezetként jegyzi be a nemzeti kutatás utolsó megmaradt fellegvárát. Az alapítványszerű szervezetnek átadott közvagyont pedig rábízza a kormány által kinevezett Irányító Testületre (amelynek első elnökét a miniszterelnök nevezi ki hat évre). Ennek a testületnek a központosítással és a gazdálkodási szabályok fellazításával szinte korlátlan jogkört ad a törvénytervezet.

Az összeférhetetlenségi szabályok is megegyeznek a KEKVA törvény hasonló szabályaival, a kinevezések logikája (így az összeférhetetlenség is) hasonló. A KEKVA törvénnyel megegyező módon a legfőbb „eredmény", ha nem egyenesen maga a cél, hogy közpénzből magánvagyon jöjjön létre a törvény erejénél fogva.

A KEKVA törvényhez hasonlóan ez a tervezet is semmibe veszi az akadémiai szabadságot, valójában csak a látszatát tartja fenn. A civil szervezetekként működő alapítványok döntéshozatali és belső kiválasztási struktúrája nem demokratikus: az alapítványok jellemzője, hogy az alapító szándéka a meghatározó, és ezt az alapító okirat rögzíti. A magyar kormány pedig éppen ezt használja ki.

2. Megszűnnek az európai uniós támogatások

Mivel a szervezeti struktúra lényegi elemeiben a KEKVA törvény ismétlése, a tervezet elfogadásával megszűnnének az európai uniós források, ami élesen szemben áll az átalakítás hangoztatott céljával, miszerint a kutatóhálózat nemzetközi integrációját kell erősíteni. Ez utóbbinak ugyanis leghatékonyabb eszköze a nemzetközi pályázatokban való részvétel. Az Európai Unió Tanácsának 2022. december 15-i, 2022/2506 számú határozata a KEKVA formában működő egyetemeket elzárta az európai uniós forrásoktól. Ez a sors vár az átalakított HUN-REN-re is.

3. Megszűnik a félelemmentes kutatás

A törvénytervezetből kirajzolódó új rendszerben szervezeti szempontból, a munkáltatói jogok gyakorlása tekintetében és minden más módon minden kutatóhálózati dolgozó közvetlenül a kormány által az alapító okiratban megnevezett elnöktől és vezérigazgatótól függ, akik lényegében politikai kinevezettek lesznek. A kutatóhálózat mindennapjainak már egy ideje része a politikai retorzióktól való félelem, a vélemények elhallgatása, az egzisztenciális kiszolgáltatottság. A felvázolt új szervezeti struktúra ezen a helyzeten tovább rontana, öncenzúrára vagy pályaelhagyásra kényszerítve a kutatókat. A munkáltatói jogok és a teljesítményértékelés a Központ kezébe kerülnének. A vezérigazgató szabadon dönthetne bármely dolgozó elbocsátásáról. Kutatási pályázatok benyújtása és az azokban megfogalmazott feladatok végrehajtása nélkül nincs kutatómunka, tehát az adminisztráció hiperközpontosítása lehetetlenné tenné a hatékony kutatást, és indokolatlanul tovább lassítaná a folyamatokat. A kutatóintézetektől már korábban a kutatóközpontkhoz helyezett adminisztrációt még magasabb szintre távolítani végzetes döntés lenne.

4. Megszűnnek a kutatóintézetek

A törvény az Irányító Testületre bízza egyes kutatóhelyek (intézetek) létrehozását és megszüntetését, ezzel veszélybe sodorva nagy múltú akadémiai kutatóhelyek létét. Semmi nem akadályozza a politikai alapon kinevezett Irányító Testületet abban, hogy a neki nem tetsző intézeteket megszüntesse vagy összevonja. A tervezet szerint: az IT „dönt a kutatóintézetek létrehozásáról, átszervezéséről, megszüntetéséről". A kutatóintézetek működtetésével, mindennapjaival kapcsolatos összes jogosítvány szintén az Irányító Testület, illetve a vezetők kezébe kerülne. Ez minden szempontból ellentétes a tudományos autonómia elvével.

5. Az új vezetőség politikai kinevezettekből áll, belső demokrácia nincs

A törvénytervezet szerint – hasonlóan a KEKVA-intézményekhez – a szervezet vezetőjét a miniszterelnök nevezi ki az alapító okiratban, és az Irányító Testület többi tagját is ebben kell megjelölni. Később az új rendszerben a tagok pótlásáról a politikai kinevezettek egymás között gondoskodnak, így teljes a politikai bebetonozás. Ez igaz a felügyelőbizottságra is, amelynek háromfős létszáma aligha tudja biztosítani az érdemi felügyeletet és ellenőrzést. A törvénytervezet – a KEKVA törvénytől ebben eltérően – már a demokrácia látszatára sem törekszik, például belső döntéshozó testületek (mint amilyen a szenátus) felállításával vagy egyéb módon. Ez a rendszer központosított és kézivezérelt. A törvénytervezet szerint (11. §. (2.1)) az Irányító Testület az alapítói jogokat is gyakorolná. Ez teljesen ellentmond minden közjogi jellegű feladatkörnek, és idegen a közjogi természetű szervezetektől (például közalapítványoktól, köztestületektől stb.). Egy ilyen rendelkezés jogállamban semmilyen alkotmányos kontrollnak nem felelne meg. A közhasznú célra létrehozott újabb álcivil szervezet (HUN-REN) felett semmilyen állami, társadalmi vagy jogszerűségi ellenőrzés nincs. Az

Irányító Testületet a Felügyelőbizottság ellenőrzi, amelynek gyenge jogosítványai csak a beszámoltatásra elegendőek, de semmilyen valódi szankciót nem alkalmazhat.

6. Közösségi vagyonból magánvagyon lesz, megszűnik a gazdasági átláthatóság: az EU ezt nem fogja támogatni

Az új szervezeti forma a HUN-REN törvénytervezet szerint magánalapítványhoz hasonló konstrukció lenne, olyan „sajátos magánjogi jogalany", amelyre az alapítvány szabályai vonatkoznak. Egy magánalapítvány nem tartozik elszámolni magánvagyonával, és mentességet élvez a közérdekű adatok megismertetésének kötelezettsége alól. A magánalapítvány a bevételeiről, az általa kötött szerződésekről, a kifizetett megbízási díjakról nem köteles elszámolni. Közfeladatai ellátásában a HUN-REN-re elvileg vonatkozik ugyan a közérdekű adatok megismertetésének kötelezettsége, a gyakorlatban azonban nem lenne elválasztható a közfeladat a közhasznú feladattól (az utóbbira nem vonatkoznak az átláthatóság követelményei), és mindezek összemosódnak az alapító okiratban foglalt egyéb feladatokkal. Ezzel pedig megszűnne a HUN-REN gazdálkodásának átláthatósága. A korábbi rendszer legalább az államháztartáson belül tartotta a kutatóhálózatot. Az új törvény szerint „a piaci magánbefektető elvével összhangban", tehát szabadon, piaci alapon gazdálkodhatna a HUN-REN. Még maguk a kutatók sem férnének így hozzá a közérdekű adatokhoz, nemhogy a társadalom széles rétegei.

A tervezet szerint az államnak a HUN-REN-t vagyonnal kell felruháznia. Ebben is számos ellentmondás található. Jelenleg csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy vagyonjuttatás történhet úgy is, hogy a HUN-REN a tulajdonában álló ingatlanon közvetlenül központi költségvetési forrásból célzott beruházást finanszíroz. Tehát az új törvény szerint a kutatóhálózat vállalkozásba is kezdhet (ezt segítené a vezérigazgató és a HUN-REN piaci struktúrája), például úgy, hogy a tulajdonában álló ingatlanon akár szállodát vagy kiadás céljából irodaházakat épít, majd azokat tovább értékesíti a piaci ár alatt. Így lenne magánvagyon abból a közvagyonból, amivel az állam és számos magánadományozó 200 év alatt megteremtette a Magyar Tudományos Akadémia infrastruktúráját.